

SƏDAN DADAŞOVA
Bakı Biznes Universiteti
Magistrant

dadasovasedan@icloud.com

Ünvan: Həsən Bəy Zərdabi st 88a, Bakı Azərbaycan

KOMMERSİYA BANKLARINDA KAPİTAL EHTİYYATLARIN UÇOTUNUN TƏHLİLİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI

Xülasə

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kapital ehtiyatları bütün bütün kommersiya banklarının fəaliyyətində mühüm rol oynayır. Kapital ehtiyatlarının uçotu da kommersiya banklarının fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bunu nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, kapital ehtiyatlarının uçotunun optimallaşdırılması elmi araşdırmalar tələb edən aktual məsələlərdən sayılır. Məhz bu baxımdan təqdim edilən məqalədə kapital ehtiyatlarının uçotu sahəsində mövcud problemləri və perspektiv imkanları araşdırılmasını əhatə edilməsinə görə əhəmiyyətli hesab etmək mümkündür. Sistemli bir yanaşmaya əsaslanaraq, kapital ehtiyatlarının və onların uçotunun inkişafının problemləri, prioritetləri və perspektivləri hərtərəfli öyrənilmiş, təhlil edilmiş və qiymətləndirilmişdir.

Tədqiqatda əldə edilmiş nəticələrdən kommersiya banklarında uçot siyasətinin beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun qurulmasında, həmçinin onun lazımı qaydada sənədləşdirilməsində və mühasibat uçotunun təşkil edilməsində istifadə edilə bilər.

Açar sözlər: kapital ehtiyatları, kommersiya bankları, ehtiyatların qiymətləndirilməsi.

Giriş.

Məqalədə kommersiya banklarında maliyyə sabitliyini təmin etmək, risklərə qarşı dayanıqlılığını artırmaq və müştəriləri əmin etmək üçün müvafiq kapital ehtiyatlarından bəhs edilir. Bu məqalədə kommersiya banklarında kapital ehtiyatlarının nəzəri metodoloji əsaslarına toxunmaqla bu prosesin əsas anlayışlarına və üsullarına diqqət yetirilir.

Müasir dövrdə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kapital ehtiyatlarının, onların tərkibini təşkil edən ehtiyatların, fondların, cəlb edilmiş vəsaitlərin uçotunun düzgün bir şəkildə qurulması mühim əhəmiyyət kəsb edən proseslərdəndir. Hazırda iqtisadiyyatın tərkibində bank sektorunun payının rolunun çox olması bu iqtisadi subyektlərdə uçotun təşkili və formalaş-

masına böyük həcmdə diqqətin göstərilməsinə, uçot qaydalarının yenidən nəzərdən keçirilməsinə gətirib çıxarmışdır. Kapital və kapital ehtiyatları banka aktiv əməliyyatlarının sayını genişləndirməyə imkan verir və eləcə də ayrı-ayrılıqda hər bir bankın və bütövlükdə bank sisteminin fəaliyyət bacarığı kimi göstəricilərdə rəqabət qabiliyyətliliyini təmin edir. Bankın kifayət dərəcədə kapitallaşmasının təmin olunmasının vacibliyi bank kapitalına olan obyektiv tələbi şərtləndirir və iqtisadi bir kateqoriya kimi onun mahiyyətinin elmi cəhətdən dərk edilməsi üçün əsas faktor rolunu oynayır. Kapitalın mahiyyətinin nəzəri cəhətdən əsaslandırılması əhəmiyyətli dərəcədə onun formalaşmasına və bankın praktiki fəaliyyətinə təsir göstərir.

Kommersiya banklarında kapital ehtiyatları banklar üçün mənfəət əldə etmək, əməliyyatlarını davam etdirmək, müştərilərə xidmət göstərmək və maliyyə risklərini idarə etmək üçün lazımdır. Bu müddəalar bankların risk profillərindən, fəaliyyətlərinin həcmindən və normativ aktlardan asılı olaraq müəyyən edilir. Banklar ümumiyyətlə öz mənfəətlərindən kapital toplamaq və kapital artırmaqla kapital tələblərini artırır. Bundan əlavə, banklar tənzimləyicilər tərəfindən müəyyən edilmiş minimum kapital tələblərinə cavab verməlidirlər. Kapital xidmətləri bankların maya dəyəri siyasəti, risklərin idarə edilməsi strategiyaları və kapitalın planlaşdırılması prosesləri ilə birlikdə qiymətləndirilir və idarə olunurlar.

Ehtiyatlar bir valyutanın məzənnəsinə mənfi təsir göstərə biləcək amillərə qarşı amortizator rolunu oynayır, bu səbəbdən bir ölkənin mərkəzi bankı valyuta ehtiyatlarını sabit məzənnəni qorumağa kömək edir, mübadilə qiymətlərinin hansı istiqamətə yönəlməsini istədiklərinə əsasən alırlar və ya satırlar. Ehtiyat səviyyələrini tənzimləmək mərkəzi banka, valyuta məzənnəsinə təsir edərək və ölkənin öz valyutasına olan tələbi və dəyərini artıraraq valyutadakı dəyişkənliyin qarşısını almağa imkan verə bilər. Mərkəzi bankın idarə heyəti, vaxtaşırı olaraq pul siyasətinin bir hissəsi olaraq ehtiyat tələblərini qarşılayır və qərar verir. Bir bankın ehtiyatda saxlaması üçün tələb olunan məbləğ iqtisadiyyatın vəziyyətindən və idarəetmə şurasının optimal səviyyəsi olaraq təyin etdiyi şeydən asılı qaydada dəyişir. Kommersiya banklarının aktivlərinin müəyyən hissəsi əmanətçilərin hesabına maliyyələşdirilir. Xüsusi kapitalın məbləğinin azaldılması əmanətçilərin maraqlarının azaldılması anlamına gəlir. Kapitalın qoruyucu funksiyası kommersiya banklarının ləğvi zamanı əmanətçilərə kompensasiyanın ödənməsinə xidmət edir. Digər müəssisələrdən fərqli olaraq kommersiya banklarının likvidliyinin qorunması xüsusi maliyyə kapitalının bir hissəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Ümumilikdə, bankın səhmdar kapitalı xərclənmədikdə bank likvid sayılır.

Kapitalın formalaşmasına və artırılmasına yönələn vəsaitlər Azərbaycan Respublikasının milli valyutasında ödənilir və bankın əsas kapitalı hesab edilir. Əlavə kapitala bu komponentlər aiddir:

- Bank tərəfindən əvəzi ödənilməklə qiymətlilər;
- Emissiya gəliri;
- Təyin olunmuş qaydada reallaşdırılan əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi məbləği;

Ehtiyat kapitalı – nizamnamə kapitalından nəzərdə olunan miqdarda ayırmalar nəticəsində formalaşdırılır. Ehtiyat kapitalı bankın mövcud zərərləri ödəmək, bank tərəfindən buraxılmış səhmləri ödəmək və s. məqsədlərlə yaradılır.

Kommersiya banklarında kapital ehtiyatları qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş ehtiyat fondundan, yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat və digər ehtiyat fondlarından təşkil edilmişdir. Kapital ehtiyatları 33№li "Kapital ehtiyatları" müvafiq sənədlərə uyğun olaraq yaradılan ehtiyat kapitalını və onun hərəkət məlumatlarını ümumiləşdirmək məqsədinə xidmət edir. Bankın maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatlarda kapital ehtiyatlarının ancaq ümumi məbləğləri göstərilməlidir. Bu ehtiyatların bir-birindən fərqli komponentləri barəsində məlumat isə uçot siyasəti və izahlı qeydlərdə açıqlanır. Bu maddəyə uyğun olaraq, kapital ehtiyatlarının tərkibi kimi aşağıdakı hesablar açılır:

- ✓ 331 № Yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat;
- ✓ 332 № Məzənnə fərqləri üzrə ehtiyat;
- ✓ 333 № Qanunvericilik üzrə ehtiyat;
- ✓ 334 № Nizamnamə üzrə ehtiyat;
- ✓ 335 № Digər ehtiyatlar;

Mövcud sənədlərə uyğun olaraq kapital ehtiyatları hesablar planının 33-cü maddəsində uçotda alınır. Bankın ehtiyat kapitalının miqdarı nizamnamə kapitalının 15%-ni təşkil edir. İllik ayırmaların miqdarı isə illik xalis mənfəətin ən azı 5%-ni təşkil edir. Bankın Nizamnaməsində nəzərdə tutulduğu vəziyyətdə "Ehtiyat Kapitalı (Fondu)" yaradılması mümkündür.

Kommersiya banklarında "Ehtiyat Fondu" məcburi qaydada və bir qayda olaraq müəyyən edilmiş normativlər əsasında il ərzində, yaxud illik mühasibat hesabatı bankın təsisçilərinin (səhmdarlarının) ümumi yığıncağı tərəfindən təsdiq edildikdən sonra mənfəətdən ayırmalar hesabına yaradılır. Kommersiya banklarında ehtiyat kapital (fond) qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq qaydada yaradılır və zərərlərin ödənilməsi üçün, eləcə də səhmdar cəmiyyətinin istiqrazlarının ödənilməsi və başqa vəsaitlər olmadıqda onun səhmlərinin girovdan çıxarılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qanunvericiliyə əsasən ehtiyat fondunun yaradılması nəzərdə tutulmayan təşkilatlarda bu fond xalis mənfəət hesabına yaradıla bilər.

Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunlarına əsasən bankın kapital ehtiyatları ilə bağlı aşağıdakı şərtlər yerinə yetirilmədikdə bankın fəaliyyəti dayandırılır:

✓ bankın nizamnamə kapitalının və ya məcmu kapitalının miqdarı və xarici bankın yerli filialının nizamnamə kapitalına bərabər tutulmuş vəsaitinin və ya məcmu kapitalının (xarici bankın yerli filialının məcmu kapitalına bərabər tutulmuş 28 vəsaitinin) miqdarı müvafiq olaraq Maliyyə bazarlarına nəzarət orqanının banklar üçün müəyyən etdiyi nizamnamə kapitalının və ya məcmu kapitalın minimum miqdarından az olduqda;

✓ bankın məcmu kapitalının və ya xarici bankın yerli filialının məcmu kapitalla bərabər tutulmuş vəsaitinin adekvatlıq əmsalı 3 faizdən az olduqda;

✓ bank müflis elan olunduqda;

Mənbə: anklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 4 mart 2005 - ci il.Səyfə 45

Ədəbiyyat

1. Ş.Ə Abdullayev “Kommersiya banklarının əməliyyatları” Dərs vəsaiti. Bakı-2004
2. Elnur Sadıqov. Bank əməliyyatları. Dərs vəsaiti. Bakı: “İqtisad universiteti” Nəşriyyatı, 2010.-212səh.
3. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 4 mart 2005 - ci il

Theory of analysis of accounting of capital reserves in commercial banks

Summary

In the conditions of the market economy, capital reserves play an important role in the activity of all commercial banks. Accounting of capital reserves also directly affects the activity of commercial banks. Taking this into account, it can be noted that the optimization of capital reserves accounting is considered one of the urgent issues that require scientific research. It is from this point of view that it is possible to consider the investigation of existing problems and perspective opportunities in the field of capital reserves accounting as important due to its coverage. Based on a systematic approach, the problems, priorities and prospects of the development of capital resources and their accounting have been thoroughly studied, analyzed and evaluated.

The results obtained in the study can be used in establishing the accounting policy in commercial banks in accordance with the requirements

of international standards, as well as in its proper documentation and organization of accounting.

Keywords: capital reserves, commercial banks, reserve evaluation.

**Теория анализа учета резервов капитала в
коммерческих банках**

Резюме

В условиях рыночной экономики резервы капитала играют важную роль в деятельности всех коммерческих банков. Учет резервов капитала также напрямую влияет на деятельность коммерческих банков. Принимая это во внимание, можно отметить, что оптимизация учета основных средств считается одним из актуальных вопросов, требующих научных исследований. Именно с этой точки зрения актуальные проблемы и перспективные возможности в области учета резервов капитала можно считать важными в силу объема представленной статьи. На основе системного подхода были тщательно изучены, проанализированы и оценены проблемы, приоритеты и перспективы развития капитальных резервов и их учета.

Результаты, полученные в ходе исследования, могут быть использованы при установлении учетной политики в соответствии с требованиями международных стандартов в коммерческих банках, а также при ее правильном оформлении и организации бухгалтерского учета.

Ключевые слова: резервы капитала, коммерческие банки, оценка резервов.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.10.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 25.03.2023

Elmi rəhbər : i.e.d.Prof., İ.M.Abbasov

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur